

EVA TIČAK-VAJLER, SAMOBOR

SUSRET NA JADRANU

Smrknuti, željezni vojnici zamahnuše batom. Jedan, dva. U isti čas razleteše se i golubovi sa stoljetnog dubrovačkog tornja, da neki od njih stignu čak u gradsku luku, iz koje je točno na sekundu izlazio oveći izletnički motor.

Bogata, suncem ozarena slikovnica niže prekrasne pejzaže... Od sivog, kamenog Srđa i gorde Minčete, preko sočno zelenog Lokruma, klize pogledi i miluju sve dalje i dalje vijugavu obalu, punu svjetlosti i raskošnih boja...

Putnici uživaju. *Is n't that like the paradise?* — oduševljava se grupa Engleza, a uza njih Austrijanci, Danci, Francuzi i Jugosloveni. Sve je raspoloženo, samo jedna mlada žena sjedi u kutu, čudno napeta lica, i čita knjigu.

Kako objasniti sve ono što čovjek u duši nosi? Eto, tu, kraj toliko prirodne ljepote, žena, na oko mlada i puna života, nervozno prevrće stranice, a krupne, crne oči vlažno cackle i krstare po tim stranicama, kao da nešto određeno traže.

— Možda namješteno držanje? — pomisli mladić, koji je slučajno sjedio do nje i potaknut takvim mišljenjem nagne glavu da pogleda naslov knjige.

Već same tamnosive korice sa neobičnom ilustracijom bile bi dovoljne da čovjek nabere čelo. Na njima se vidi jasan otisak isprepletenih, bodljikavih žica, iza kojih se kao u daljini ocrtavaju obrisi nekih baraka, a iznad svega dimnjak sa bjelkastosivim dimom. Krupna, crvena slova iskrivljeno igraju: B I R K E N A U.

Kao da je taj čas netko naglo izlio kabao zdenčanice na mladićeva razgolićena leđa. Nesigurnom kretnjom prihvati ruku svoje sestre i značajnim migom upozori na naslov.

Djevojka problijedi. Kupari, Srebreno, Mlini, što umiljato čuče u uvalama cvjetnih vrtova, nestadoše pred njenim očima, a kužan, krematoriski zadržao kao da je zapljusnuo iz nepoznate žene i knjige u drhtavim rukama. I to je bilo dosta da dva zaprepaštena oka stanu napeto promatrati svaki pokret nepoznate, dok se konačno gotovo stakleno ne zaustave na maloj, opaljenoj ruci. Na lijevoj podlaktici

virile su sitno izbodene brojke: 42.369, a ispod toga mali trokut. Djevojka pogleda svoju ruku. Također na lijevoj podlaktici tetoviran broj: 31.006, samo bez malog trokuta.

Nestade osmijeh prividnoga, a bolna uspomena javlja se i raste. Treba zakoraknuti, pa makar i srčani grč stupa uz taj korak! I pri čini joj se kao da ponovo pokapa još nedostignutu radost, jer eto, jedro na brodu zamišljenih snova ovoga je časa klonulo.

Međutim je motor stao uz obalu Cavtata. I dok su putnici veselo izlazili, dvije logorske sestre ispreplele su prste u grčevit stisak. Lea, činovnica iz Novog Sada, i Edit, kemičarka iz Beča, nekadanja dva broja, koje iz milijunskog, blatnog i mrtvačkim hroptajima ovijena grada Oswiecim-Birkenau-Brzezinka ostadoše pukim slučajem žive i koje se, eto, opet pukim slučajem nađoše daleko dolje na jugu i prepoznaše po broju.

Da li se doista prepoznaše? Tko zna kada su se i gdje srele na onim blatnim, beskrajnim putovima, po kojima su rasute hiljade kilograma mrtvačkog pepela, uz blokove, kraj krematorija, u kôjama.

Da, tko zna? One same ne znaju. Tek brojevi na ruci govore da su ipak, čak u isto vrijeme, tamo bile, da ih je jednako davio zagušljiv dim, grizle uši, stjenice, mučila glad, iscrpljenost, proljevi, tifus, čirevi, svrab, a sve to skupa u ogromnom kotlu bodljivih žica, punih električne napetosti, u kojima su kao grozd na grozdu visjele niti bezbrojnih života svrstavane u redove: tisuće, stotine tisuća, milijuni... Jedni desno, jedni lijevo. Oni na lijevo izravno u krematorij, oni na desno pravo u prešu perfidnih mučenja, a onda konačno istim putem opet na lijevo.

Birkenau, sablasna priča nezaboravne prošlosti, puna opepeljenih baraka, u kojima su disali i izdisali članovi tolikih naroda. Birkenau, jezovito ime, iz kojega još i danas struje grozničavi glasovi, suludi piskuti, borbeni urlici...

O, kako Cavtat srdačno dočekuje radoznale strance! U ružičastom predvečerju, punom života i pokreta, stoji dostojanstven mauzolej, a raskriljena vrata Bukovčeve galerije otkrivaju drage vrednote.

Lea i Edit ne vide ništa. Ne mogu da vide, jer je iznenada gusti dim zamaglio sve.

Zašto je Lea baš danas prolazila kraj te knjižare i zašto je upravo danas, na putu za izlet, kupila tu knjigu?

— Zašto? — pitaju i djevojke stisnute na obali jedna uz drugu, a pred njihovim očima stoji kao gorući stup, užas minulih dana.

— ... Ušla sam u pakao pod kraj veljače 1943, — šapuće Edit, a u glasu drhturi jeza. — Snijeg je već kopnio. Vlažne livade osule su prve visibabe, a razne trave uzdigle svoje zeljane vlati. I to buđenje prirode pomoglo mi je, te sam kao kemičarka bila dodijeljena vrtlarskoj koloni, koja je sabirala ljekovito bilje za logorsku ljekarnu. Vjerovala sam u proljeće i brzu pobjedu.

— I to te je vjerovanje držalo! A ja, poslije mrcvarenja po zatvorima, stigla sam u svibnju iste godine i nisam više mogla vjerovati u ništa.

— Sjećam se tog jugoslovenskog transporta. Zgruvali su vas u baraku bez krova, dok pronađu mjesta.

— Pronađu? Oni o tom nisu razmišljali! Spališe one Grke iz Soluna, da nam naprave mjesta.

— Jest, jest, mnogo se o tom došaptavalo. Ja sam onda neprestano bila u polju i šumi, ali čula sam da je taj vaš transport zadao mnogo jada Njemcima. — A gdje si bila zaposlena i kako si ostala u životu?

— Kako! Prolazila sam od slučaja do slučaja... Možda poznavanje njemačkog jezika, možda sticaj prilika! Radila sam na isušivanju močvara, na pruži, u praonici, a potkraj bila sam zaposlena u lazaretu SS-mana.

— Zar si bila u onoj grupi što je potajno raznašala vijesti i novine?

— Jesam. E..., — uzdahnu Lea, a turoban smiješak osjenča joj lice. — Bilo je to već blaženo vrijeme. Onda smo živjele od izvještaja do izvještaja... Svako jutro, dok sam ribala u lazaretu, prisluškivala sam radio i razgovor SS-ovaca. Bilo je ljeto 1944. Sirene su dnevno ječale, a mi smo u duši pjevale.

— I uživale u strahu prokletih gospodara.

— Da. Jedne kišovite večeri vraćala sam se iz lazareta u baraku. Tama i magla spustila se sasvim nisko, a ja sam kroz blato polako vukla natečene noge samo da što dulje čujem glas sirene. Glavni ulaz bio je širom otvoren. Nigdje nikoga. Zavukli se gadovi u mišje rupe. Neka, neka dršću, neka pocrkaju! Iz zgrade SS-ovaca netko je zdvojno vikao: „Licht aus, Licht aus!“ — Zamračujte, gušite se, ne pomaže vam, svijetlo što dolazi iz daljina probija svaku tamu.

Maštala sam o krajevima koji su već slobodni i, zanesena tako, zakoraknem nespretno i stropoštam se u jarak. Nije me prestrašio sam pad, ali me je zaprepastio živ čovjek u jarku i bujica ogavnih kletvi.

Prisjetih se da je sigurno koja glavešina od straha legla u jarak. Ta me pomisao prodrma. Kako sam se oslobodila željeznih šaka ne znam, tek znam da sam nezapamćenom snagom tresnula mrcinu nogom i pobjegla u dubinu tame. Za mnom odjeknuše tri hitca iz revolvera i bezbroj kletvi.

Drugi dan saznala sam da je tu večer Krause ležao u jarku. Silnik, koji je mučio obeščašćeno roblje i sadistički grcao od smijeha dok su nesretne žrtve izdisale, taj isti silnik zavladao se kukavno na sam glas sirene u blatni jarak i nije imao hrabrosti da potrči za mnom u noć. Dobro je što sam mu pogodila i razbila njušku! Bio je to trunak osvete, koji je u meni slavio slavlje...

Na čas zavlada tišina u kojoj bolno trza prošlost, a zatim progovori Edita, kao da mrvči riječ po riječ:

— U to vrijeme svatko je od nas ponio u duši po koji prizor njihove bijede i nemoći. Upamtila sam izbezumljena lica doktora i Krügera, kad su pijani iza bombardiranog SS-logora šaputali:

„Kamerad, rat je, mi smo vojnici, a ne nacisti”.

„Zar sam ja nacist?” bjesnio je Krüger. „Pogledaj ovu legitimaciju! Ja sam već 1928 godine bio socijaldemokrata”.

„Sjajno, Krüger”, raznježio se doktor do suza, „ta ti legitimacija znači život!”

„I te kakav život!” busao se u prsa Krüger, „to je ulaznica za novu kompoziciju...”

— U tom času zaječala je sirena a oba pijana „Übermenscha” izletila su urlajući: „Dolaze, dolaze...” — Iz njih je vriskao strah, alkohol i istina. Još u trku iza barake derao se Krüger:

„Kuš, ne dolaze... ja hoću da živim...!” na što mu je doktor mucajući uzvraćao:

„Ti si so... cijalist, ja doktor, hu... manist, mi ćemo živjeti!”

— A kad je pala Varšava? Ono mahnitano pobješnjenje nje-mačke rulje, ono bezglavo likvidiranje logora...

Iz objesnih valova, što bezbrižno klize iznad caklaste površine, kao da je iskočila vizija. Strašna, doživljena vizija u kojoj je ječao užas bez riječi i bez glasa:

„Los, los, vorwärts! Noch Benzin... Feuer...!”

Trebalo je još na brzinu pogledati zemljopisnu kartu i ponijeti nešto utjehe za te dane.

Antwerpen, Aachen, oh, kad bi već bio Köln! Prokleta Nje-mačka kako je još velika. a Birkenau se prazni...

Roblje odlazi, kolona za kolonom nestaje u unutrašnjosti Nje-mačke. Obruč se steže... Po njihovom treba sve, sve likvidirati... A zašto? Zašto sapiru krv sa zemlje, spaljuju posmrtnice, arhive, ruše zgrade, miniraju krematorij... Zašto, kad to sve živi u nama, u srcima našim?

Edit grčevito prihvati kamen do sebe, jer je on sada najbliži dokaz da je sve to samo grozno sjećanje, pa da nekako potisne pot-svjesnu muku zatvori oči i protisne:

— Kuda si bila tih dana prekomandirana?

— U Gross-Rosen.

Ništa ne pomaže! Događaji su tekli svojim tokom i ne možeš ih nigdje prekinuti! Otvorila je oči, jer su ih zalile suze.

— I ja sam bila u tom posljednjem transportu.

— Transport? Duga izmoždena gusjenica sa četrdeset hiljada nogu, koja se posljednjim snagama probijala kroz blato i snijeg.

Opet tišina. Velika, posmrtna tišina, koja kao da odaje počast onome, što djevojke zaprepašteno ponovo gledaju...

Eno! Tamo negdje u daljini, iza pozlaćenih vrhunaca, stoji kao ukleta zatvorena, crna, hrastova kapija. Kroz nju ušlo je pet milijuna, a izašlo jedva dvadeset hiljada. Tih dvadeset hiljada odlaze u nove, nepoznate daljine...

Ide kolona, pogurena pod teretom briga, i nosi sa sobom nemir. Ide kolona i ne zna kada će i gdje stići pod smrtonosno tane, a ipak oči traže u daljini radost, radost u bljesku razbuknute rakete, u plamenu rasprsnute bombe. Te oči, godinama oborene, vlažne od zime i suza, sada ushićeno gledaju, a usne, te ispućane, krvave usne kao da nijemo i skladno skandiraju:

*Mi, povorka blatnih kostura, istetovirane kože,
Mi, povorka gladnih, poniženih, idemo ...
O, kako smo nemoćni i snažni u isti mah,
Kako smo razapeti u bolu i opijeni srećom u isti mah,
Kako smo kukavno gaženi i pobjednički gordi u isti mah!
Mi, povorka prezrenih žurimo ...
da stignemo u nove redove, u naše redove ...
A ti, čovječe sa kukastim križem, kuda žuriš ti?*

Na zapadu žari se obzorje. Visoki crni borovi zamišljeno slušaju tešku optužbu, što drhtavo treperi ...

Čemu sva ta sjećanja, čemu sve to spominjati? Zar ne bi bilo bolje da sve te užase survamo snagom volje u bezimenu provaliju, pa da tako nestanu zauvijek? Bilo bi bolje, no ljudi koji su to preživjeli nemaju snage. Svu su snagu prerasli užasi!

Izletnici se vraćaju. Motor već radi. Lea i Edit sjede na svojim mjestima i šute. I Editin brat se vratio. Zagrlio sestru pa priča ...

— Pričaj, pričaj ... — šapuće ona, a oči joj rose. Doduše, sad nije u stanju da shvati sadržaj njegovog pripovijedanja, ali osjeća potrebu da sluša njegov glas, da kraj sebe osjeti blizinu nekoga svoga.

U isto vrijeme Lea grčevito stiska knjigu i gleda u srebrnastu površinu vode, na kojoj kao da se ljuljaju sjenke poubijanih.

— Imaš li koga svoga? — upita tiho Edit.

— Nikoga više.

— Mladost imaš, roditi ćeš djecu.

— Djecu? Moja je mladost uništeno sjeme, koje više nikad proklijati neće.

— Nemoj tako! Prošle su strahote, u svijetu ima još smijeha i vedrine. I u tebi će se opet raspjevati žanos!

— Nikada! Zaboravila si da je pod mojim logorskim brojem utisnut trokut, znak Jevrejstva. Prošla sam deseti blok i silom podvrgnuta ginekološkoj operaciji. Tri sam mjeseca služila kao eksperimentalna životinja. Sve je u meni ubito!

Edit se tijesno privije uz brata. Što da na to odgovori? Trebalo bi naći riječ utjehe, pružiti podrške i nade, ali istina je tako strašna da odgovora nema.

I smuti je sapetost, neopisiva težina, a u glasu dršće bol.

— Jednom će ipak nestati razlike među ljudima, čovjek čovjeku neće uvijek biti vuk...

Lea trpko nabere osušene usne.

— Prvo bi trebalo iščupati iz ljudi mržnju i pakost, a to bi značilo isto kao kad bi netko danas uvratio sebi u glavu da zaustavi kretanje zemlje. Nije dovoljno samo htjeti, treba i moći!

Kao da je i sama priroda ustuknula pred tom izjavom, rume nilo je prolijedilo, a tamna, ljubičasta maglica obavila je cijeli kraj.

U daljini već trepere sitna svijetla...

Žagor putnika stišao se. Samo motor štekće glasno i jednolično...